

40 jaar natuurbeheer in de Hagelandse Vallei!

Resultaat van pionierswerk, inzet, gedrevenheid en een doordachte toekomstvisie voor de natuur!

De Hagelandse Vallei van Winge en Motte staat bekend als een ecologisch sterk gevarieerde vallei. Het gehele stroomgebied omvat zo'n 10 000 ha in het noordwestelijke deel van het Hageland. Natuurpunt en het Agentschap Natuur en Bos (ANB) beheren samen zo'n 1000 ha natuurgebied in het bekken van Winge en Motte. Naast het bekende Walenbos is het gedeelte van de Hagelandse Vallei langs de Winge een echte natuurparel. Hier beheert Natuurpunt het Dunbergbroek en het Kloosterbroek. Het vormt met zijn bijna 150 ha oppervlakte één van de grootste natuurgebieden binnen de Wingevallei. Dit natuurgebied ligt ten noordoosten van de dorpskom van Holsbeek.

De vallei is op die plaats een tweetal kilometer breed en wordt aan weerszijden geflankeerd door Diestiaanse heuvels van ijzerzandsteen: in het noorden de Beninksberg en de Wijngaardberg en in het zuiden de Chartreuzenberg en de Spielberg. De Hagelandse vallei is merkwaardig (te) breed voor een kleine beek zoals de Winge. Het is een geografisch en aardkundig curiosum omdat het een inham van een zee betreft die in een periode tussen twee ijstijden Laag-België overspoelde. Dit verklaart waarom er een breed en diep dal is uitgesleten tussen de oude Hagelandse heuvels.

Pionierswerk in het Dunbergbroek

Toen vegetatiedeskundige Maurice Dethioux de streek van Aarschot in 1956 karteerde in functie van de opmaak van de 'Vegetatiekaart van België', noteerde hij in de Wingevallei nog honderden ha soortenrijke dotter-, pijpenstrootje- en glanshavergraslanden, naast elzenbroeken en alluviale essenbossen. In combinatie met de rechtekking in de zestiger jaren van de sterk meanderende middenloop van de Winge verdwenen sindsdien veel van deze waardevolle graslanden en bossen door ontwatering en massale populierenaanplant. Het oorspronkelijke, aaneengesloten gebied raakte daardoor sterk versnipperd.

Halverwege de zeventiger jaren ontdekte André Roelants – pionier van het natuurbehoud in het Hageland en mede-stichter van

de Regionale Vereniging Natuur en Landschap (nu Natuurpunt Oost-Brabant - NPOB) – bij een inventarisatie op het zogenaamde perceel Goddé (1ha 68a 30ca groot) een aantal orchideeën en waardevolle planten waaronder massaal kleine valeriaan. Hugo Abts riep er de vegetatiekundige Herman Stieperaere bij. In 1977 registreerden zij bij een wetenschappelijk opgestelde vegetatieopname nog het voorkomen van de zeer zeldzame harlekijnorchis naast blauwe knoop en addertong. In 1981 nam de Regionale dit perceel in huur om er een gepast maai-beheer te hernemen, noodzakelijk voor het behoud van deze bijzondere vegetatie. Daarmee waren de eerste stapjes richting de afdeling Natuurpunt Holsbeek genomen en het perceel vormt tot op de dag van vandaag het hart van het Dunbergbroek!

■ Gerijpte voorjaarsbossen met aspectbepalende bosanemoon in Dunbergbroek. Foto Ernst Gülcher

■ **Natte soorten- en structuurrijke graslanden met uittredend grondwater (kwel) en massaal bloeiende dotterbloem in de Hagelandse Vallei. Foto Kevin Feytons**

Na herhaaldelijke pesterijen in 1983 vanwege enkelingen die zich hadden gekant tegen het gebruikte natuurbeheer, bijvoorbeeld door ijzere staven in de hooilanden te steken waardoor de maaibalken werden beschadigd, hebben de prille Natuurpunt-beheerders het perceel verlaten en gepoogd om het zelf aan te kopen. Helaas zonder succes – ze waren terecht gekomen midden een bitse jagersvete – en het terrein werd aangekocht door een particulier. In die periode – omstreeks 1981 – ging een eerste cursus ‘Natuurbeheer voor vrijwilligers’ van start, georganiseerd door de Regionale Vereniging Natuur en Landschap met maar liefst 30 deelnemers. Zo werden ook in Oost-Brabant de kiemen gelegd voor de uitbouw van natuurgebieden door geëngageerde vrijwilligers. Kortom het latere Natuurpunt-model!

Pioniers als Hugo Abts, Luc Vervoort, Stef Boogaerts, Jan Van den Berg, Bruno Wens, Frans Cuypers en Jan Wyckmans waren de eerste drijvende krachten voor meer en betere natuur in Holsbeek en bij uitbreiding in de gehele Wingevallei. In februari 1991, een heugelijk moment, werd dan de kern Holsbeek van de Regionale Vereniging Natuur en Landschap opgericht, nu Natuurpunt Holsbeek

Na verschillende contacten en gesprekken kon in 1992 de eerder vermelde particulier overtuigd worden om het perceel Goddé terug in beheer te brengen bij de vereniging, waarna het verkocht werd aan de BNVR (Belgische Natuur- en Vogelreservaten), vandaag Natuurpunt Beheer vzw. De man was intussen toch voorstander geworden van maaibeheer omdat anders het struikgewas te hoog kwam en hij de reeën nog moeilijk kon bejagen. Bovendien zou het perceel dan nooit in handen komen van een concurrerende jager.

Op 7 maart 1992 vond de eerste officiële werkdag op perceel Goddé plaats door de beheerploeg van de kern Holsbeek, die met 10 gemotiveerde vrijwilligers aan de slag ging. Vrij snel volgde door de enthousiaste inzet en fondsenwerving vanwege de vrijwilligers van Natuurpunt Holsbeek de aankoop van bijkomende percelen. Het prille begin van een lange periode van gericht natuurbeheer en de uitbouw van enkele verspreide percelen tot een samenhangend en meer robuust natuurgeheel vandaag.

Wapenfeiten uit het verleden: veel is gered, maar veel is ook verloren gegaan

Nog geen 40 jaar geleden stond het voorbestaan van het unieke Walenbos, de Beninksberg en de Wijngaardberg op het spel met het oog op ontginning, verkaveling, afgraving of omvorming tot motocrossterrein. Dankzij acties onder leiding van de Regionale Vereniging Natuur en Landschap (nu NPOB) werden deze gebieden uiteindelijk toch gevrijwaard en door de toen nog prille Dienst Monumenten en Landschappen (thans Agentschap Onroerend Erfgoed van de Vlaamse Gemeenschap) als waardevol natuurlandschap gerangschikt. In die tijd allesbehalve een evidentie! Men kwam toen reeds te laat om de rechtstrekking van de middenloop van de Winge tegen te houden. In de jaren '60 en '70 werd door de aanleg van de autosnelweg E314 ook nog het aloude Kloosterbos van de abdij Vrouwenpark te Rotselaar doormidden gesneden, later gevold door de aanleg

van het industrieterrein Wingepark knal in overstromingsgebied. In 1975 werd ondanks een intensieve actie van de Regionale de uiterst waardevolle Middelberg met unieke soortenrijke heides en verschillende koppels nachtzwaluwen toch verkaveld. Eveneens onder leiding van onze vereniging kon een coalitie van milieuverenigingen – onder de noemer van ‘Actiecomité Winge en Motte’ wel de verdere rechtstrekkingen van beken en de aanleg van wachtbekkens in de Hagelandse Vallei voorkomen. Dit nadat in 1981 de Regionale een ‘Nationale Natuurbeschermingsdag’ aan het Kasteel van Horst had georganiseerd en daarmee het thema hoog op de politieke agenda gezet kreeg.

Toen gebieden dankzij ‘rangschikkingen’ de aanduiding als natuurgebied op het gewestplan kregen en later zelfs als Europees Habitatrichtlijngebied een betere wettelijke bescherming genoten, kon geleidelijk ook het herstel terug aangevat worden. Onder de noemer van het Natuurfonds Hageland van de Regionale was het Dunbergbroek in de Wingevallei één van de gebieden die hiervoor het eerst in aanmerking kwam (zie boven).

Natuurherstel in een hogere versnelling

Om de enorm soortenrijke graslanden van weleer te herstellen, dient het maaibeheer (één tot tweemaal per jaar maaien en het maaisel afvoeren) hernomen te worden. Overmatige stikstofbemesting (ten gevolge van bemesting, verdroging of populierenaanplant) kan dan geleidelijk worden verminderd. De vegetatie wordt dan terug voldoende open en biedt kiemingskansen voor vele soorten, soms nog aan zaden van waardevolle planten die tientallen jaren geleden in de bodem zijn achtergelaten. Alleen door deze manier van werken zullen stikstofminnende planten, die de neiging hebben alles te overwoekeren, plaats ruimen voor de authentieke begroeiing. Dit heeft in het natuurgebied al geleid tot een sterke verhoging in plantendiversiteit, gepaard gaande met een toename in hogere en lagere diersoorten.

Het maaisel werd in de beginjaren nog handmatig geruimd door het op draagberries te leggen en moeizaam af te voeren. Vanaf 1998 is Maurice Peeters te hulp gekomen door het maaisel met eigen tractor en kar af te voeren..

Beheer van wilde en semi-natuurlijke graslanden blijft een intensieve bezigheid, schapen en paarden nemen de nabegrazing van enkele graslanden rondom de Winge op zich.

Tot op vandaag werkt Natuurpunt Holsbeek aan het herstel van waardevolle soortenrijke en structuurrijke graslanden en broekbossen die verloren gingen door de ontwatering van de vallei en de aanleg van de monotone en biodiversiteitsarme

■ **Dunbergbroek: een voorbeeld van natte natuur. Ideaal voor retentie van water, absoluut nodig in de strijd tegen de verdroging. Een ideale klimaatbuffer en een zegen voor de biodiversiteit. Foto Ernst Gülcher**

■ Kleine ijsvogelvinder, een typische vlindersoort van oude gerijpte bossen, zoals hier in de Hagelandse Vallei. Foto Kevin Feytons

populierenbossen. Soorten zoals wielewaal, havik, houtsnip, kleine ijsvogelvinder en de grote weerschijnvinder vinden hier nu terug hun plaats. Ook reeën maken gretig gebruik van de gevarieerde biotopen. In de schemerperiodes laten ze zich zeker zien in de graslanden en de bosrand. Intussen draagt de bever op zijn beurt bij aan de waterhuishouding in het gebied.

Dat dergelijke robuuste en gevarieerde valleestructuren belangrijk zijn in de steeds sneller evoluerende klimaatsverandering is de laatste jaren meerdere malen gebleken. Denk hierbij aan de enorme waterbuffercapaciteit van het complex aan natuurgebieden in de Wingevallei over zijn ganse lengte en breedte, zowel bij droge periodes als tijdens piekneerslag of kletsnatte jaren. Het hoeft geen betoog dat die grote buffercapaciteit verschillende inwoners van Holsbeek en stroomafwaarts van wateroverlast heeft gespaard. Toch zal ook hier een verdere en blijvende inspanning dienen te gebeuren om de algemene waterkwaliteit in de Wingevallei en in gans Vlaanderen te verbeteren. Dit om te vermijden dat kwetsbare soorten en het jarenlange natuurbeheer en inzet van vrijwilligers teniet wordt gedaan door nog steeds te sterk verontreinigd water in onze beken en rivieren. De buffercapaciteit van de valleien vereist een versterkt waterkwaliteitsbeleid en het inschakelen van de volledige en niet-gecompartmenteerde vallei om op een natuurlijke manier ruimte te geven aan water. Tegelijk moeten concrete maatregelen in de landbouwgebieden genomen worden om afstroom van vermest slijk en slib tegen te gaan. Verder moet waterretentie en ontharding in de bebouwde omgeving bijdragen aan de infiltratie van neerslagwater. Ten allen prijze moet echter voorkomen worden dat onze natuurgebieden gereduceerd worden tot wachtbekkens waar het (vervuilde) water gestapeld wordt om in andere delen van de vallei het grondgebruik verder te kunnen intensiveren.

■ Bomput in Dunbergbroek, eldorado voor amfibieën. Foto Ernst Gülcher

Natuur en erfgoed

In 2000 start Natuurpunt Holsbeek met het vrijstellen en ruimen van de oude bomputten die in de schaduw van bomen en struiken waren komen te liggen. De bomputten dateren uit de Tweede Wereldoorlog. Het verhaal gaat dat een Engelse bommenwerper in moeilijkheden geraakte en – ten einde later veilig te kunnen landen – vlak voor Leuven zijn bommen uitgooide. De inslagkraters werden door de plaatselijke bevolking dankbaar en ijverig volgegooid: huishoudelijk afval, hout, stenen, ijzer, matrassen,... Men kan het zo gek niet bedenken of het kwam erin terecht. Tot zelf een Citroën 2PK!

Na het herstel vormen de bomputten nu een ideaal biotoop voor kikkers, salamanders en allerlei andere waterdieren. Ze vinden er voedsel en een schuilplaats tussen waterviolier en andere planten. Ook diverse vogels komen erop af. De ijsvogel, eveneens een koestersoort van Holsbeek, maakt graag gebruik van de bomputten als onderdeel van zijn jachtterrein. Je vindt er verder verschillende soorten libellen zoals azuurwaterjuffer, grote keizerlibel en bruinrode heidelibel. Eén van de putten werd speciaal ondiep gehouden zodat ook de vuursalamander er zich kan komen vestigen. Om de twee jaar worden de putten afwisselend geruimd om het leefgebied voor de amfibieën optimaal te houden en te vermijden dat een soort de bovenhand zou nemen.

Het Kloosterbroek

In 2001 kon Natuurpunt Holsbeek het eerste perceel aankopen in het Kloosterbroekbos. Het Kloosterbroekbos is wat er rest van het vroeger zeer uitgestrekte "Vrouwenperck-bosch". Het behoorde tot het nonnenklooster "Abdij Vrouwenpark", nu gekend als het Monfortcollege in Rotselaar. Het Kloosterbroekbos werd door de aanleg van de E314 in twee gesneden. Ten noorden van de autosnelweg ligt verder nog het natuurgebied de Rigessel. In het bos zijn er uitzonderlijk veel voorjaarsbloeiers van de partij. Je vindt er bosanemoon, speenkruid, muskuskruid, slanke sleutelbloem, en zeldzaamheden als éénbes, grote keverorchis en bosereprijs. Maar het meest indrukwekkend is het heerlijk geurende daslooktapijt. Met wat geluk kan je er genieten van een zangconcert van de nachtegaal of zie je de zeldzame sleedoornpage die het hier door het bosrandbeheer steeds meer naar zijn zin krijgt.

Europese LIFE-projecten 'Hageland' en 'Harwin'

Een sterke bijkomende impuls gaf het Europees project 'Life Hageland' dat liep van 2013 tot 2019. Er kon worden geïnvesteerd in extra beheermateriaal om het vrijwilligerswerk te ondersteunen. Ook kwam er een bergplaats voor het stalen van dit materieel. Een mooie realisatie was de aankoop van meer dan 20 ha natuurgebied waardoor verspreid liggende natuurpercelen konden aan elkaar

■ Indrukwekkend daslooktapijt in het Kloosterbroek. Foto Kevin Feytons

gesloten worden. Hierdoor kon ook aan het herstel van de waterstand worden gewerkt, wat noodzakelijk is voor een gunstige toestand voor de op Europees vlak belangrijke flora en fauna. Zo werd het areaal orchideeënrijk nat grasland uitgebreid van 6 ha naar meer dan 10 ha.

De waarde en de grote herstelmogelijkheden van de Wingevallei zijn sindsdien Europa niet ontgaan. Recent werd een nieuw LIFE-project goedgekeurd dat in januari 2023 van start is gegaan. Dit LIFE-project, 'HARWIN' genaamd (= HAbitat Restoration WINGevallei), is een samenwerking tussen Natuurpunt, het Agentschap voor Natuur en Bos (ANB), UAntwerpen, Plantentuin Meise, Eurosite en Levend Archief Nederland. Ook de andere waardevolle en Europees erkende natuurgebieden van Natuurpunt en het Agentschap Natuur en Bos in de Hagelandse vallei van Winge en Motte zijn hierin betrokken, zoals o.a. het Walenbos en Tussen de Twee Motten in Tielt-Winge, de Spicht in Lubbeek en de omgeving van Horst in Holsbeek. Nog meer ligt de doelstelling op het ondersteunen van het vrijwilligerswerk door aangepast materieel, dat bovendien is afgestemd op het beheer van zeer kwetsbare natte natuur (lichte machines). Met bijkomende verwervingen hopen we het hydrologisch herstel (vasthouden van grondwater) en het herstel van leefgebied zoals broekbos, moeras en nat grasland verder te kunnen zetten. Natuurpunt en het Agentschap Natuur en Bos zullen onderling afstemmen zodat dit herstel over gebiedsgrenzen heen kan lopen. Het effect van al deze maatregelen zal uitgebreid wetenschappelijk onderzocht en opgevolgd worden.

Een nieuw aspect in het natuurbeheer – waarvoor het HARWIN-project expertise zal moeten opleveren – is het eventueel herintroduceren van eerder verdwenen planten. Het gaat om soorten die een sleutelrol vervullen in de habitats of waarvan het regionaal voortbestaan bedreigd wordt. Zo worden planten van de drie laatste groeiplaatsen van de kleine valeriaan in de Wingevallei (slechts één andere populatie rest nog in de provincie) gekruist en opgekweekt om daarna uitgezet te worden in hersteld habitat. Dit uiteraard met de bedoeling om terug tot vitale en zelfredzame populaties te kunnen komen in de beheerde natuurgebieden. Ook dit zal wetenschappelijk voorbereid en gemonitord worden door de Universiteit Antwerpen, de Plantentuin Meise, het Levend Archief Nederland en Natuurpunt Studie. Dit project zal er verder toe bijdragen dat we unieke habitats en natuurwaarden in de Wingevallei verder kunnen verankeren en verstevigen voor de toekomst.

Naast het effect op biodiversiteit, zullen ook de effecten op koolstofopslag in bos, veen en grasland worden gemeten, en tevens de appreciatie van bezoekers op het uitgevoerde landschapsherstel. Hierover zal regelmatig gepubliceerd worden in dit tijdschrift en via onze digitale kanalen.

■ **Vuursalamander, een bedreigde soort van vallei- en elzenbroekbossen, komt nog voor in de Hagelandse vallei. Foto Kevin Feytons**

■ **Vrijwilligers aan de slag bij de aanplant van het 'Koesterbos' aansluitend bij het Kloosterbroek. De beplanting gebeurt met inlandse bomen en struiken (zomer- en wintereik, ruwe berk, haagbeuk, hazelaar...). Bosuitbreiding levert een directe ecologische winst op qua biodiversiteit en klimaataanpassing. Foto Riet Van Herck**

De pioniers waren vrijwilligers en ook nu nog maken de vrijwilligers het verschil bij de uitbouw van deze toekomstgerichte natuurcomplexen

Na jaren van hard en bedachtzaam beheer zien we de verdoken en versnipperde natuurpracht en de diversiteit van de Wingevallei terug tevoorschijn komen. Kwelwater sijpelt uit de voet van de flankerende heuvels. Het is rijk aan mineralen en zorgt door zijn basisch gehalte voor geschikte groeiplaatsen voor zeldzame planten zoals de kleine valeriaan, grote boterbloem, karweiselie, moerasstrepzaad, evenals de brede en gevlekte orchis. De uitgestrektheid, de rust en de variatie biedt kansen aan schuwe vogels en zoogdieren. Kortom, er is steeds wel iets nieuws te ontdekken in deze unieke vallei!

We heten je alvast welkom op onze Walk for Nature op zondag 4 juni 2023 in Holsbeek.

Bedenk tijdens het genieten van al deze natuurpracht dan dat die er niet zou geweest zijn zonder de vele vrijwilligers die zich gisteren, vandaag en morgen inzetten om dit pareltje topnatuur alle kansen te geven die het verdient. Daarom willen we ook uitdrukkelijk alle vrijwilligers die in het verleden en/of vandaag actief zijn in de Hagelandse vallei bedanken voor hun gedreven inzet! En we hopen op hetzelfde elan verder te kunnen doen. Alle helpende handen zijn daarbij welkom.

Het voltallige bestuur van Natuurpunt Holsbeek

■ **Jaarlijkse wandeling Natuurpunt Holsbeek in maart j.l. met voorstelling Life Harwin. Foto fb NP Holsbeek**

